

ქართული ეჭვარღები  
III

ხელთმკლვანელი წიგნი ქართულის ენისა და  
ლიტერატურის შესწავლისთვის.

---

განმარტანო მემქმსუ

მიხეილ ნასიმიძე.



Типография Гр. Чарквиани въ Тифлисѣ.

სტამბა გრ. ჩარკვიანისა თბილისს.

---

*Дозволено Цензурою Тифлисъ, 6-го Февраля 1887 г.*

## მეშვი მახტანუ მ VI-ე.

მრთი მეფე, თურმე, ყოფილა და ოცდა-ათი ვაჟი ჰყოლია. სიკვდილის დრო რომ მოუახლოვდა, დაუძახა შვილებს, მოატანინა ოცდა-ათი ისარი, შეკრა ერთად და მოიზიდა გასატეხად, მაგრამ ვერ გატეხა. მერმე თითო-თითოდ მოიზიდა და სულ დაამტვრია. შთხრა შვილებს: „თუ რომ ერთ-პირზე იქნებით, ერთმანეთი გეყვარებათ და ერთმანეთისთვის არას დაიშურებთ, — მტერიც ვერ გაგტეხთ; თუ გაიყრებით და ერთმანერთს არ უშველით, მტერი ესრეთ თითო-თითოს დაგლეწავთ“. ეს იგაჟი, თითქოს განგებ, ქართველობაზედ მოუგონიათო, ისე უმეტ-ნაკლებოდ უხდება ჩვენს წარსულს ცხოვრებას. მთლად ჩვენი ისტორია არის ამ გვარი იგაჟი. მართლათაც და ვიდრე ქართველობას ჰქონდა ერთმანერთის, მამულისა და მეფის სიყვარული, სცხოვრებდა კიდევ მშვიდობით და იდგა წარმატების გზაზედ. ეს ბედნიერი დრო იყო X, XI და XII საუკუნოები. მაშინ ჩვენი წინაპარნი ძლიერნი ყოფილან შინა და გარეთა. „მამულის შემუშავება, ტენიკური ხელოვნება გავრცელებული იყო ჩვენს ქვეყანაში. ჩვენ ვხედავთ ახლაც მრავალს ნა-

შთს არხებისას, კლდეებში საურმე გზებისას, მთებში და უდაბურს ადგილებში ვენახებისას, სასახლებისას და ეკლესიებისას. სხვა არა იყოს-რა ძველი ეკლესიების მშენიერი სხვა და სხვა მრავალ-გვარი არხიტექტურული ხელოვნება ცხადათ ამტკიცებს, რომ ჩვენი წინაპარნი ოდესმე განვითარებულნი ყოფილან ცოდნით და შრომის მოყვარეობით. ისინი გონებით გახსნილნი და მეცნიერების მიმყოლნი იყენენ. მაშინ ჩვენი ერი რიცხვით დიად მატულობდა, ასე რომ ეპყრა ადგილები, რომელნიც ახლან გავერანებულნი არიან, ან უცხო ტომთ უჭირავთ. მაშინ უცხო სამეფოთაგან საქართველო პათავცემული იყო და მთელს აზიაში შემძლე სამფლობელოდ ირიცხებოდა. მტერი ან ვერა ჰბედავდა იმასთან შებრძოლებას, ან ხშირად იძლეოდა.“ \*)

ხოლო შევდგე შინაურმა განხეთქილებამ, ურთი-ერთ შორის ბრძოლამ, საზოგადო ინტერესების წინააღმდეგმა მოქმედებამ ექესის საუკუნის განმავლობაში ამოჰკვეთა საზოგადოებისა და მამულის სიყვარული, დაამხო ზნეობა და დაარღვივა შინაური კავშირი. ამ გვარს დაცემაში, რასაკვირველია, ჩვენს მეზობლად მყოფი მაჰმადიანი ხალხები დიდს მონაწილეობას იღებდენ: იმათ ხელს აძლევდა

---

\*) დ. ბაქრაძე.

შინაური ჩხუბი და ამბოხება ქართველებისა. შათ დაუძღვრებულნი და მისუსტებულნი ქვეყანა იგდეს ხელთ და რასაც ისურვებდენ, იმას ჩადიოდენ. სახლის ღვრა, შური, ღალატი, ძმის მოკვლა ჩვეულებრივ ამბებად გადიქცა, და ჩვენი მეფენი და თავადები ცდილობდენ ერთი მეორისთვის ეჯობნებინათ ამ გვარ საქციელში. აი ერთი ამბავიც, ისეთი ამბავი, რომელიც იშვიათი არ იყო ჩვენში. „მე XVI საუკუნის გასულს ქართლში მეფობდა სვიმონი; იმას ჰყვანდა ძმა ღვეითი. ღვეითმა თვითონ მონდომა მეფობა, წავიდა სპარსეთს, დაუკრა თავი შაჰ-თამაზს, მიიღო მაჰმადიანობა, დაირქვა სახელად ღაუდ-ხანი და დაბრუნდა საქართველოში ხელმწიფედ სპარსეთის ჯარით; ასტყდა ძმებში განხეთქილება და შეუწყვეტელი ბრძოლა“. \*) ამ გვარი მაგალითებით სავსეა ჩვენი ისტორია მე XII საუკუნოდამ მოკიდებული მე XIX-მდე.

ასეთს გარემოებაში ჩაყენებული მარტო კაცი, რაც უნდა კეთილი ჰსურდეს, ვერას გააკეთებს, ვერ შეაყენებს მოზღვავებულს მიმდინარეობას საზოგადოებისას უფსკრულისაკენ; მეტის მეტად კუკუმეთია ეს წყევლიადი, რომ ერთს ვარსკვლავს შეეძლოს მისი განათება. ნათქვამია, მარტო კაცი ჭამაშიაც

---

\*) დ. ბაქრაძე.

ბრალიაო. ამიტომ არ უნდა გვიკვირდეს, რომ იმ ერთ-ორ კეთილ-მოღვაწე კაცთ შრომამ, რომელნიც ამ დროებაში დაებადნენ საქართველოს, სულ მუქთად ჩაიარა თანამედროვე საზოგადოებისთვის და პირ იქათ თვითაც შეიქმნენ მსხვერპლნი ამ საზოგადოებასა. ასეთ ვარსკვლავად გამოანათა მე XVIII საუკუნის დასაწყისში ქართლის მეფემ მახტანგ მე VI-ემ.

მახტანგ მე VI-მ დაიბადა 1675 წელს. მამა მახტანგისა ლევანი ორჯელ იყო დაქორწინებული: პირველს ცოლთან, ბურაელის ქალთან თუთასთან ჰყვანდა სამი ვაჟი: ჭაიხოსრო, მახტანგი და ლომენტი და ერთი ქალი ხვარამზე; მეორე ცოლთან, ავალიშვილის ქალთან, ჰყვანდა: იასე, სვიმონი და თეიმურაზი.

ქართლში ამ დროს იჯდა მეფედ ბიძა მახტანგისა ბაორგი XI-ე. ბაორგის და ქახეთის მმართველს ჭაიხ-ალი ხანს შეტაკება მოუხდათ და პირველი დამარცხებულ იქმნა. ამის შემდეგ ბაორგი წაეიდა სპარსეთში, სადაც შაჰ-ჰუსეინმა მახტანგის მამა ლევანიც გაითხოვა. მალე ამ ორთ მეფეთ ისახელეს თავი და შახის წყალობა დაიმსახურეს. საქმე ასე იყო. სპარსეთს აეშალნენ ბელუჯნი და ავღანნი; ისინი არბევდნენ სპარსეთს და რაჭდენი

ჯარიც კი გაგზავნა შახმა საომრად, ყველა დამარცხებული დაუბრუნდა. მაშინ ბიორგი მეფე იქმნა დანიშნული მთავარ სარდლად. შეკრიბა ბიორგიმ ჯარი ქართველთა და სპარსთაგან, გაილა უდაბნო და უწყლო ადგილები, რომლებიც გზაზედ ედო, მსწრაფლ და მიაღვა მტერს. უკანასკნელი გამაგრდა ერთს კლდე-გორიან ადგილებში. მაშინ გაყო ბიორგიმ ჯარი: ცალ მხრივ გაისტუმრა ლევანი ქართველებით და მეორეს მხრივ მოუარა თვითონ სპარსელებით, მიიტანეს იერიში მტერზედ და შემუსრეს იგი. დაბრუნდენ უკან გამარჯვებულები და იქმნენ დიდად დაჯილდოებულნი შახისაგან. ისარგებლა ბიორგიმ შახის მოწყალებით და სთხოვა მას, რომ ქართლის მეფედ დაესვა ლევანის შვილი ახალგაზდა მახტანგი. თუ ჩვენ არ შევეწივენით, მახტანგი რუსეთს წავა უეჭველადაო, დაუბრუნდებოდა, ქართლის გამგედ დანიშნა მახტანგი. მან ამბავი მოჰხდა 1703 წელს. მახტანგი იყო ამ დროს 28 წლის ვაჟკაცი, იგი იყო მშვენიერი, მუშაკი, უხვი და მშვიდი, ხოლო მრისხანეც, როცა ეს იყო საჭირო; სამღვდლოთა პატივის-მცემელი, ობოლთა და გლახაკთა მიმცემი, ეკლესიათა მაშენებელი.

მახტანგმა განაახლა თბილისის სიონის გუმბათა, შეამკო სეეტის-სხოველი, ააშენა ურბნისის ციხე, გასჭრა არხები შარაიაზე და მრავალ სხვა ადგილებში, ააშენა თბილისში მშვენიერი სასახლე. დააბრუნა ტყეებსა და მთებში შეხიზნული ხალხი, მოსპო ტყვეთა გაყიდვა. თავისი მოკლე ხანი მეფობა მრავალის კეთილის საქმით დააგვირგვინა და გახდა უკვდავი საქართველოს ისტორიაში და დაუვიწყარი ქართველთაგან. დაარსა პირველი სტამბა თბილისში და იწყო წიგნების ბეჭედა. ამ დროს პირველად დაიბეჭდა ქართულს ენაზედ დაბადება და „მეფხვის-ტყაოსანი.“

დაარსა სკოლები მონასტრებთან, შეუმსუბუქა ხალხს ხარჯი. დიდი სამსახური გაუწივა ქართველობას მახტანგმა სამოქალაქო კანონების შედგენითაც. ეს კანონები მახტანგის სჯულად იწოდება. მართის ისტორიკოსის თქმით, მახტანგმა, გააჩინა რა სამართალი, დაჯდის ხოლმე ოთხშაბათობით და პარასკეობით სამდინოში და აძლევდის ერს სამართალს მცირეთა და დიდებულთა განურჩევლად. წესიერებისა და სიმართლის აღსადგენად მეფემ გამოსცა მალე სხვა კანონმდებლობითი წიგნიც „დასტურლამალი“. ეს წიგნი განუწესებდა მოხელეთ, რა წესითა და რაგვარად უნდა მოქცეულია



ყენენ თანამდებობის აღსრულების დროს; იგი შეიცავს რიგს, რა გვარად უნდა ემსახურნათ მოხელეთა მეფის კარისათვის, რა სახელმწიფო შემოსავლიდამ რა უნდა აეღოთ და როგორი ურთიერთობა ჰქონოდათ ერთმანეთში და სხვა.

ბრ გასულა სულ 6 წელიწადი მახტანგის მმართველობისა, რომ დიდებულის მეფის გულს ორი სიმწარის ლახვარი ეცა სპარსეთიდან. ჯერ იყო და მოუკლეს საყვარელი ბიძა ბიორგი მეფე 1709 წელს; ახლა 13 იელისს იმავე წლისას მოუვიდა მამის სიკვდილის ამბავი. ამის შემდეგ, თითქმის, სულ უკუღმა დატრიალდა მახტანგისა და ქართლის ბედის ჩარხი. ბარემოებათა ვითარებამ და თანამედროვე საზოგადოებამ იმსხვერპლა დიდებული მეფე, შესწყვიტა სათავეშივე განათლებული მზრუნველობა მახტანგისა მამულისათვის.

სპარსეთის შახი უკმაყოფილო იყო მახტანგზე იმის გამო, რომ ის სცდილობდა საქართველოში ქართველების ამაღლებასა და სპარსელების დამცირებასა. საქართველოში მყოფნი სპარსნი ასმენდენ მახტანგს შახთან და ათას გვარს ცილსა სწამებდენ. მახტანგმა ნება მოითხოვა შახთან ხლებისა, კოლშვილი გორს გაგზავნა, ქართლის გამგეობა თავის ძმა სვიმონს ჩააბარა და 22 აპრილს 1712 წელს

გაემგზავრა სპარსეთს. თან ახლდნენ ერთის ესტორიკოსის თქმით 300 და მეორის 3000 კაცი. შახის კარს ვახტანგი დიდის პატივის-ცემით მიიღეს, დიდი მეჯლისი გაუმართეს, მაგრამ იმავე დროს მეტად მწარე სიტყვაც გადუგდო შეენმა: თუ მაჰმადიანობას არ მიიღებ, ქართლის ტახტს ველარ იხილებო. ვახტანგმა ყველა ცილია-წამებაში იმართლა თავი შეენის წინაშე, ხოლო უკანასკნელს მის პირობაზედ უთხრა: მე აქ გასამაჰმადიანებლად არ ჩამოვსულვარ, გარნა არიან ძმანი ჩემნი მაჰმადიანი და რომელიც გნებავს გაგზავნე ქართლშიო. ზამაჰმადიანებულს ძმას ვახტანგისას იასესაც მხოლოდ ეს უნდოდა. მან გამოატხოვა შახს სამეფო ტახტი და თან აღუთქვა, რომ ვახტანგის ცოლ-შვილს და 500 დარჩეულს ქართულს ოჯახს ტყვედ მოგართმევო.

შზნეო და უხასიათო იასე აბძანდა ქართლის ტახტზედ, მაგრამ ქართველნი და მათი საჭიროებანი იმას ფეხებზედ ეკიდა; ის მიეცა ქეიფებს და სამარცხვინო. დროს გატარებას. შახსაც დაპირება ვერ შეუსრულა, რადგან ვახტანგის ცოლ-შვილი რაჭაში წავიდა და 500 ოჯახის გაძევებაც ადვილი საქმე არ იყო. შახი ამის გამო უკმაყოფილო შეიქმნა იასეზედ და ერთხელ კიდევ მისცა ვახტანგს წინადადება მიეღო მაჰმადიანობა და დაბრუნებუ-

ლიყო სამშობლოში მეფედ. ძრეელ სამძიმო იყო  
 მახტანგისთვის რჯულის შეცვლა, მაგრამ სამშობ-  
 ლოს უბედური მდგომარეობა უპეტესად უწყლავდა  
 გულს. ამიტომ ვახტანგმა არჩია გარეგნულად მაინც  
 მიეღო ისლამი და მოშველებოდა ქართლს.

1719 წელს მახტანგი დაბრუნდა ქართლის  
 მეფედ. ხალხმა დიდას სიხარულით მიიღო ბრძენი  
 მეფე. მახტანგმა მოსვლის უმაღლ პირველად მიაქ-  
 ცია ყურადღება ქართლის გარეშე მტრებს — ლეკებს  
 და ამოაკვეთინა წანწალი მოუპატიჟებელ სტუმართ  
 ქართლში. შემდეგ შეუდგა შინაურ საქმეებს, მა-  
 გრამ გარემოებამ კვლავ უგდო მახე და შესწყვიტა  
 სამუდამოდ მისი კეთილი სამსახური მოძმეთათვის.

1722 წელს რუსეთის იმპერატორმა პეტრე დიდ-  
 მა დაიპყრო ღერბედი, რომელიც შახის სამფლობე-  
 ლოს ეკუთვნოდა. მეორე წელიწადს რუსთ აიღეს  
 ბაქო, ასტრახადი და სხვა ქალაქები და დაპები  
 სპარსეთისა. შახი ამის გამო ძრიელ განურისხდა მახ-  
 ტანგ მეფეს და იმას დააბრალა რუსების შემოსევა და  
 გამარჯვება. არც სრულიად უსაბუთო იყო შახის  
 საყვედური და ეჭვები. ქართლის მეფეები და თავადები,  
 შეწუხებულნი მაჰმადიან ხალხებისაგან, ხშირად  
 სთხოვდნ ერთ-მორწმუნე რუსთ ხელმწიფეებს  
 შეეღას, დახმარებას; დაწყობილი მე XV საუკუნი-

დამ რუსეთის გავლენა ნელ-ნელა შემოდიოდა ჩვენ-ში და ეს, რასაკვირველია, სამუკრი არ იყო სპარსთათვის.

ზანრისხებულმა შახმა გამოუგზავნა ჯარები და მოსწერა ძახეთის მეფეს მაჰმად-შული ხანს (ქონსტანტინე მე II-ეს), წაერთვა ქართლი ვახტანგისათვის და განედევნა იქილამ. ბძანება ესე ყენისა შესრულდა. ვახტანგი იძულებული შეიქმნა დაეტოვებინა საყვარელი სამშობლო და წასულიყო რუსეთს, სადაც იმპერატორმა პეტრე დიდმა მიიწვია.

ამ რიგად 1724 წელს საქართველო გამოეთხოვა სამუდამოდ მეფეს, რომლის მსგავსი ქართველობას არ ენახა დიდის შამარის შემდეგ. ვახტანგი გადასახლდა რუსეთს და თან წაიყვანა თავისი ჯალაბობა, 5 ეპისკოპოსი, 5 დეკანოზი, 6 ბერი, და 1400 კაცი თავად-აზნაურობა და გლეხობა. შიდრე ვახტანგი პეტერბურგს მივიდოდა იმპერატორი პეტრე დიდი გარდაიცვალა. იმპერატრიცა ქკატერინე 1-მა დაასახლა ქართველობა რუსეთში და ყველას საზრდო დაუნიშნა. მალე მეფე ვახტანგი დანიშნულ იქმნა რუსეთის ელჩად სპარსეთში. იყო კიდევ ერთხელ მეფე სპარსეთში და დაბრუნებისას გარდაიცვალა ქ. ასტრახანში 1730 წ. სადაც იქმნა დასაფლავებულ.

## ლიტერატურული ღვაწლი გეჟის ვახტანგისა.

ზარდა უკვე მოხსენებულის „სამოქალაქო კანონებისა“ და „დასტურლამალისა“ ვახტანგს ეკუთვნიან შემდეგნი შრომანი:

1. „ქართლის ცხოვრება“ ანუ ისტორია საქართველოსი. „ქართლის ცხოვრება“ წინადაც არსებობდა, ხოლო უეცი გადამწერების გამო მასში ბევრი შეცდომები შეპარულიყო. ვახტანგმა მიიღო შრომა და აღადგინა ნამდვილი „ქართლის ცხოვრება.“ აი თვით ამ წიგნის წინა-სიტყვაობა რას მოგვითხრობს: „პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო! ქამთა-ვითარებისაგან „ქართ. ცხოვრება“ გარყენილ იყო: ზოგი რამ მწერალთა მიერ და ზოგიც დროთა-ვითარებისაგან; ხოლო ვახტანგმან, ძმამ ლეონისამან და ძმისწულმა სახელოვანის ბიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი, მოატანინა საცა-კი „ქართ.-ცხოვრ.“ იპოვებოდა, შეკრიბა გუჯრები და შეამოწმეს, რაც გარყენილ იყო, გაასწორეს და შეამსეს ზოგიერთი ცნობებით, სომხურისა და სპარსულის წყაროებიდამ ამოღებულებით.

2. „წიგნი ვარსკვლავ-მრაცხველობისა და ცის ქმნილებისა.“ ეს წიგნი სთარგმნა ვახტანგმა სპარსეთში ყოფნის დროს სპარსულიდამ და დაბეჭდა ტფილისში თვის სტამბაში.

3. „ქილილა და ღამანა.“ ეს წიგნი არის ინდოურთ შესანიშნავთა იგავთა კრებული. მახტანგმა იგი სთარკმნა სპარსულიდამ. უფრო წინადაც, თამარ მეფის დროს, ყოფილა ეს შესანიშნავი წიგნი თარგმნილი ქართულად, მაგრამ ის ძველი თარგმანი დაკარგულა. „ქილილა და ღამანა“ კარგა მოზღდილი წიგნია და შეიცავს ორთა ტურათა, ქილილა და ღამანას, იგავებით საუბრს. რა მახვილი და ჰაზრანია ეს იგავები სჩანს ამ წიგნში ამოკრებილნიმუშებიდამ.

მოხსენებულ შრომათა გარდა მეფემ სთარკმნა და შეასწორა მრავალი საეკლესიო წიგნები.

ღიღს განცვიფრებაში მოჰყავს კაცი ყოველსავე შემოხსენებულს მახტანგის შრომასა. „სად ჰქონდა მას მოსვენება და დრო? მთელი საქართველო შეიარაღებული იყო: შინაური აღრეულობა, ერთი ერთმანერთან და გარეშე მტერთან ბრძოლა არა სწყდებოდა; მაგრამ ამ გვარი საქართველოს მდკომარეობა არა თუ არ ასუსტებდა, არამედ უფრო და უფრო აღვიძებდა მახტანგის მაღალს გონებას და მზრუნველობას მამულისადმი.“ \*)

მხეილ ნასიძე.

---

\*) დ. ბაქრაძე.